

Autokrati uz virus uvode apsolutizam

Piše Costica Bradatan

Hrvatskim izdanjem knjige "Umrjeti za ideje - Filozofija kao opasan poziv", u nakladi TIM Pressa i u prijevodu Dijane Bahtijari i Hrvoja Gračanina, hrvatski su čitatelji nedavno prvi put dobili priliku za susret s rumunjsko-američkim filozofom i piscem Costicom Bradatanom, kojeg smo predstavili i velikim intervjuom u Obzoru. Costica Bradatan ovih dana prvi put pješuje Hrvatsku i Zagreb, gdje će u nedjelju 27. lipnja biti gost "Sunčane strane Prisa'ija", s izravnim prijenosom na Trećem programu HTV-a od 20 sati. Tim povodom od autora smo dobili dozvolu za objavljivanje eseja "Demokracija je za bogove" objavljenog prije dvije godine u New York Timesu, a ekskluzivno za Obzor Bradatan je napisao i dodatak o polaganom i sporom umiranju demokracije koje se u međuvremenu nastavilo.

Zašto demokracije propadaju? Posljednjih nekoliko godina to se pitanje često postavlja u knjigama, novinskim komentarima i informativnim emisijama, kao i sve žustrijim javnim debatama. Na to pitanje gotovo uvijek odgovaram drugim pitanjem: zašto ne bi propadale? Povijest - jedini pravi vodič kad je riječ o ovoj temi - svjedoči o tome da je demokracija rijetka i prolazna. Tajanstveno zaikri u nekom sretnom kutku svijeta, a zatim iščezne, gotovo jednako tajanstveno. Pravu demokraciju teško je postići, a ona jednom postignuta je krhka. U širem kontekstu ljudskih događaja, ona je iznimka, ne pravilo.

Uspriko neuhvatljivoj prirodi demokracije, njezina je temeljna ideja razoružavajuće jednostavna: kao članovi zajednice trebali bismo imati jednako pravo odlučivati kako ćemo svi zajedno živjeti. „U demokraciji kakva bi ona trebala biti“, piše Paul Woodruff u knjizi "Prva demokracija: izazov drevne ideje" (2006.), „svi odrasli ljudi slobodni su uključiti se u raspravu o tome kako organizirati zajednički život. I nitko nema mogućnost slobodno uživati u neograničenoj moći koja vodi k aroganciji i zloupotrebi.“ Jeste li ikada čuli nešto razboritije? No tko tvrdi da smo razboriti? Opcenito, ljudi nisu predodređeni živjeti u demokraciji. Može se čak reći da je demokracija „neprirodna“, jer je suprotna našim životnim nagonima i pobudama. Baš kao svim drugim živim bićima, i nama je najprirodnije pokušati preživjeti i razmnožiti se. Zbog toga se neumorno, nesvjesno i divljački namećemo drugima: guramo ih u stranu, zaoblazimo, svrgavamo, čak i uništavamo ako je potrebno. Iza nasmijsane fasade ljudske civilizacije na djelu je ista slijepa sila koju nalazimo u životinjskom svijetu, sila koja nas nagoni da se namećemo drugima.

Samo zagrebite pod površinu ljudske zajednice i vrlo brzo ćete pronaći rulju. „Nerazborita ljudska priroda“, piše zoolog Konrad Lorenz u knjizi "O agresivnosti", „dvije opitičke stranke ili religije sa sličnim programima spasenja tjera na žestoku borbu jedne protiv druge“, baš kao što pripisuje, jednog Aleksandra ili Napoleona da žrtvuje milijune života u pokušaju ujedinenja svijeta pod svojim žezlom“. Povijest svijeta uglavnom je priča o pretjerano samopouzdanim pojedincima u

Demokracija je još bolesna. Njezina bolest - spora i kronična i beskompromisna - jedna je od onih s kojima se mora naučiti živjeti, prije nego što se od nje umre...

ROBERT DANIELIK

Društvena smo bića pa je život u samoći nespojiv s našom prirodom. Zato su ljudi glasali za one koji su im obećavali ukidanje lockdowna i one koji su ih uvjerovali da je ta bolest samo vrsta gripe...

potrazi za različitim žezlima.

Ne pomaže što mu se, jednom kad je takav pojedinac ustoličen, ostali nestrpljivo pokušavaju podčiniti. Kao da u njegovoj slavnoj prisutnosti shvaćaju kako imaju previše slobode koja odjednom postaje nepodnošljiva. U knjizi "Braća Karamazovi" Fjodora Dostojevskog, Veliki inkvizitor kaže: „Nema trajnije i mučnije brige za čovjeka od toga da, čim postane slobodan, nađe što prije onoga kome će se klanjati.“ Kakva li je to slatka predaja! Aleksandar Veliki, Julije Cezar, Napoleon, Hitler i Mussolini, svi su oni bili slatkorječivi šarmeri mnoštva i vrsni politički zavodnici. Njihov odnos s ruljom bio je posebno intiman. U režimima takve vrste, čim se moć koristi i pokazuje, učinak je nevjerojatno erotičan. Primjerice ono što vidimo u "Trijumfu volje" (uvelike zahvaljujući izopačenoj genijalnosti Leni Riefenstahl) ljudi proživljavaju neku vrstu kolektivne ekstaze. Izjave zavodnika mogu biti isprazne, čak i besmislene, no to nije važno; svaki od njih uzbuđeno mnoštvo dovodi do nove razine užitka. S opčinjenom sljedbom on sad može što god poželji. Ona će se preputiti bilo kojoj gospodarevoj želji.

Ovo je ugrobu ljudski kontekst u kojem se rađa demokratska ideja. Ne čudi stoga što je to uzaludna bitka. Istinska demokracija ne daje velika obećanja, ne zavodi i ne šarmira, samo teži određenom ljudskom dostojanstvu. Nije erotična. Krhka je to stvar u usporedbi s onim što se događa u populističkim režimima.

Tko bi normalan odabrao dosadne odgovornosti demokracije umjesto trenutalnog zadovoljstva koje pruža demagog? Fridigidnost umjesto neprestanog zanosa? Unatoč tomu, demokratska ideja nekoliko se puta tijekom povijesti približila ostvarenju - bili su to trenuci kad je čovječanstvo zamalo iznenadilo samo sebe.

O sjećaj poniznosti element je potreban za radanje demokracije. Poniznost, isto-dobno kolektivna i internalizirana, prodorna, čak i vizionarska, no istinska. Poniznost kojoj je ugodno u vlastitoj koži, koja se, znajući vlastite vrijednosti i ograničenja, može sama sebi i nasmijsati. Poniznost koja je, vjedijski mnogi lude stvari i inačičvi ih tolerirati, postala mudra i strpljiva. Drugim riječima, biti pravi demokrat znači razumjeti da, kada je riječ o zajedničkom življenju, nismo bolji od drugih te se sukladno tomu i ponašati. Živjeti demokratski uglavnom znači suočiti se s neuspjehom i nesavršenostima te gajiti poneku iluziju o ljudskom društvu. Pravila demokracije, njezine norme i mehanizmi, trebali bi utjelovljivati viziju o ljudskim bićima kao manjkavima, nesavršenima i punima mana.

Stara atenska demokracija uvela je dva pravila koja su tu viziju oživjorila. Prvo je izbor ždribebanjem, imenovanje javnih dužnosnika ždribebanjem. S obzirom na temeljnu jednakost prava koju su svi atenski građani - odnosno slobodne odrasle

muške osobe - uživali, najlogičniji način imenovanja ljudi na vodeće položaje bilo je nasumično biranje. Doista, za atenske su demokrate izbori bili udar na demokraciju: nekima su ljudima dopuštali da se nametnu drugima, arogantno i nepravedno. Drugo, prikladno nesavršeno atensko pravilo bio je ostracizam. Kada bi neki građanin postao previše popularan - prevelik šarmer - Atenjani bi ga osudili na desetogodišnje gonstvo, ispisujući njegovo ime na glinene pločice. Nije to bila kazna za nešto što je šarmer napravio, već preventivna mjera protiv onoga što bi on mogao učiniti u slučaju da ga se ne nadgleda. Atenjani su znali da su previše ranjivi i nedorasli opra-nju političkom zavodstvu (dovoljan dokaz bio je njihov složen odnos s Alkibiadjom) pa su si to zadovoljstvo odmah uskratili. Iako potekla od čovjeka, demokracija je krhka i slabašna - bolje je ne iskušavati je. Nakon radikalnog atenskog eksperimenta u jednakosti, demokracija se pojavljivala i drugdje, no često u oblicima koje bi stari Atenjani teško nazvali demokratskim. Primjerice današnja američka demokracija (jedna od najboljih inačica trenutno dostupnih) po atenskim bi standardima bila proglašena „oligarijskom“. Sretna bogata nekolicina (hoi oligoti) uglavnom odlučuje ne samo o pravilima političke igre već i o tome tko je dobitnik, a tko gubitnik. Ironično, sustav je sklon onome što smo očajnički htjeli izbjeći kad smo se za demokraciju odlučili: moći željnu,

arogantnu, opresivno samopouzdanu političku životinju. Ipak, to nas ne treba čuditi. „Da postoji kakav narod bogova, njihova bi vlada bila demokratska“, napisao je Jean-Jacques Rousseau. „Tako savršena vlada nije za ljude.“ Demokraciju je u ljudskom svijetu toliko teško pronaći da, kad je spominjemo, uglavnom mislimo na malo vjerojatno ideal, a ne stvarnost. To je ono što demokracija zapravo jest: ideal koji ljudi s vremena na vrijeme pokušavaju ostvariti. Nikad primjereno i nikad zadugo - uvijek nespretno, bojažljivo, kao da je riječ o probnom razdoblju.

No demokracija je i jedna od onih nedostižnih stvari - druga je sreća - čiji je nagovještaj, čak i ako se ne prestano odgaga, važniji od njezina stvarnog postojanja. Možda je nikada nećemo dostići, no ne možemo si priuštiti prestati o njoj sanjati. (Objavljeno u New York Timesu 5. srpnja 2019.)

Dok sam prije dvije godine pisao ovaj kratki esej, nisam mogao ni zamisliti kakav će ispunjen i važan život on imati. Samo nekoliko tjedana nakon objavljivanja preveden je na više od deset jezika, od grčkog i češkog do hebrejskog i burmanskog. Kritike su uglavnom bile pozitivne, no određeni su ljudi bili razočarani. Neki su se gorljivo branitelji demokracije uvrijedili onim što su smatrali „napadom“ na demokratski etos. To me je začudilo. Činilo se da, pokazete li trunku su osjećanja prema maletom, krhkom biću predodređenom za kratak, bućiljiv život, samo otkrivete svoje ubojite namjere.

Ne raduje me to što se čini da se stanje pacijenta u posljednje dvije godine uopće nije poboljšalo. Izbori koji su se održali tijekom pandemije često su na vlast doveli ljude koji tamo ne bi smjeli biti. Društvena smo bića pa je život u samoći nespojiv s našom prirodom (s razlogom se samicu smatra kaznom). Zato su ljudi glasali za one koji su im obećavali ukidanje lockdowna i one koji su ih uvjerovali da je ta bolest samo vrsta gripe, pa čak i da je čitava pandemija obmana. Drugdje su autokrati vode iskoristili virus kao opravdanje za još autoritativnije vladanje. Dugoročne posljedice pandemije na život demokracije tek ćemo vidjeti. Istina je da je u Sjedinjenim Američkim Državama odlazak Donald Trumpa iz Bijele kuće pokazao da demokracija u konačnici djeluje, no, s obzirom na to koliko je glasan i pun opranja taj odlazak bio, također je otjeko koliko je zaista demokracija nesigurna. Demokracija je stoga još bolesna. Njezina je bolest - spora i kronična i beskompromisna - jedna od onih s kojima se mora naučiti živjeti, prije nego što se od nje umre. Ipak, ne bринem se previše. Većina onog ljudskog je takvo; i sam život se čini kao spora, neminovna bolest.

(Engleskog prevela Dijana Bahtijari)